

EMIL LUPU, *Ctitori și ctitorii la curbura Carpaților în veacurile XIV–XVIII*, (*Bibliotheca Archaeologica Moldaviae*, XVI, Ediderunt Victor Spinei et Virgil Mihailescu-Bîrliba), Ed. Doxologia, Iași, 2011, 381 p., 52 planșe, 76 fotografii

Cartea cercetătorului Emil Lupu este, după cum sugerează și titlul, o incursiune în istoria monumentelor religioase, la interferența dintre istorie, arheologie și artă, fapt ce-i atribuie un caracter interdisciplinar. Lucrarea de față prezintă cititorului „viața” monumentelor religioase din zona curbării Carpaților, locul de origine al autorului.

Vestigiile medievale aduse în discuție dețin un rol important în cunoașterea unei comunități, a unei zone geografice din evul mediu târziu și din etapa timpurie a epocii moderne. Bisericele, schiturile și mănăstirile reprezintă emblema comunității, ajutând cercetătorul să reconstituie imaginea societății medievale și statutul ctitorilor. Totodată, cercetarea îndeaproape a monumentelor religioase contribuie la cunoașterea arhitecturii perioadei și a modului de construcție al acestora. Analizând locul fizic ocupat de biserică în comunitate se constată cu ușurință că aceasta se află fie în centrul satului, fie la marginea acestuia, îmbrățișând sau dominând întreaga comunitate. Așadar, cunoscând mentalitatea epocii medievale, unde lăcașurile de cult reprezentau imaginea lumii, a satului, a comunității și a familiei, putem susține că acestea sunt importante locuri de memorie, iar o neglijare a lor ar dăuna cunoașterii unui important segment din istorie.

Construcțiile arhitecturale, atât cele din piatră, cât și cele din lemn, îmbogățesc patrimoniul local, dar și pe cel național. Ctitoriile din toate zonele geografice reprezintă o sinteză a civilizației medievale dintr-o anumită perioadă istorică, înglobând domeniul social, politic și economic. În ultimii ani, interesul pentru aceste monumente a devenit subiectul unor complexe teze de doctorat, cum este și cea de față.

Autorul volumului a preferat, pentru o înțelegere clară a subiectului tratat, o împărțire a lucrării pe cinci capitole, cu o introducere prin care își exprimă ideile urmărite pe parcursul lucrării și o concluzie relevantă și consistentă asupra temei. Anexele atașate la finalul lucrării, hărți, tabele și imagini, constituie un eficient material auxiliar care ajută cititorul la înțelegerea aspectelor dezbătute în lucrare.

Încă de la început, autorul optează pentru o inițiere în lumea ctitorilor și a ctitoriilor, expunând și susținând în același timp, prin exemple elocvente, ideile legate de fenomenul ctitoririi. Pentru o înțelegere adecvată a subiectului tratat, Emil Lupu pleacă de la definiția verbului „a ctitori”, explică

termenul de „ctitor”, ce provine din limba greacă, ajuns la noi atât pe filieră greacă cât și slavă, argumentând totodată că acest cuvânt este atestat documentar în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Pentru a arăta complexitatea actului de ctitorire, Emil Lupu adoptă metoda interdisciplinarității, îmbinând istoria, teologia, istoria artei, antropologia, sociologia, etnologia și dreptul. Autorul încearcă să redea cititorului o imagine cât mai clară asupra cuvântului *ctitor*; astfel, cei care au înălțat aceste monumente sunt grupați pe categorii sau dețin o serie de drepturi și obligații. Dacă în secolul al XIV-lea ctitoria era considerată un apanaj al domniei, iar în secolele XV–XVII a fost împărțită între domnie și boierime, în secolul următor, boierimea și comunitatea locală își fac simțită prezența prin ridicarea a numeroase biserici de curte sau de sat.

Pentru ca monumentele asupra cărui arheologul și-a îndreptat atenția să fie încadrate într-un mediu social și politic, s-a preferat o abordare cronologică a edificiilor. Astfel, pentru început, autorul are în centrul atenției ctitorii și ctitoriile din secolele XIV–XVI. Analiza socială, economică și politică întocmită pentru această perioadă demonstrează faptul că nu s-ar fi ridicat monumente religioase în secolul al XIV-lea, deoarece „...practicarea cultului religios era dependentă de un cler rural, de o foarte probabilă ignoranță dogmatică sau, în cel mai bun caz, cu o minimă pregătire în „a recita”, fără să înțeleagă pasaje din diferitele slujbe ” (p. 64). Deși la o primă vedere am crede că expansiunea maghiarilor și dominația tătarilor ar putea fi motivul pentru care nu există ctitorii în această perioadă, Emil Lupu ne readuce totuși în atenție cunoscuta toleranță pe care o aveau mongolii față de practicarea oricărui cult religios, permițând astfel comunității ortodoxe să-și înalțe biserici.

Pe baza analizei documentelor și a cercetărilor arheologice, autorul își susține teoriile exprimate, oferind ca exemple existența unor biserici din secolul al XV-lea, cum este de pildă, biserica de la Bădeni (Bradu). Un exemplu relevant care demonstrează minuțiozitatea și seriozitatea tratării subiectului de către arheolog este emiterea unei noi ipoteze privind datarea bisericii din Modruzești, susținând că ea nu poate fi atribuită secolului al XV-lea, ci unei perioade mult mai târzie. Odată cu secolul al XVI-lea, edificiile religioase sunt din ce în ce mai

numeroase, în special spre finalul secolului, când boierimea locală își face simțită prezența. Așadar, în urma analizei făcute de autor, pe parcursul secolelor XIV–XVI, elitele societății sunt cele care „beneficiază” de acest drept de ctitorire.

Odată cu secolul al XVII-lea, arhitectura religioasă de la curbura Carpaților se exteriorizează mai amplu, ajungându-se în ultimele decenii la un număr de 54 de edificii religioase, din care, din păcate, nu s-au păstrat până astăzi decât un număr foarte redus. Un exemplu în acest sens este schitul rupestru Fundătura, care, datorită contextului politico-militar din acea perioadă, reprezintă astăzi una din mărturiile societății trecute. Trecerea trupelor moldovene, polone și tătare prin această zonă în mod repetat a determinat distrugerea bisericilor. Astfel, din numărul total de 73 de biserici și mănăstiri din acest secol, 49 au dispărut, pe baza studierii celor rămase s-a constatat că dreptul de ctitorire a fost un apanaj al boierimii locale. Pentru o parte dintre lăcașurile despre care se știu foarte puține informații autorul atribuie actul de ctitorire țăranilor și târgoveților. Pe baza analizei arhitecturale, Emil Lupu a stabilit, atât la bisericile de zid cât și la cele de lemn, folosirea a două planuri: planul drept și cel trilobat, cu derivatele acestora.

Pentru ultimul secol la care se face referire se identifică și se prezintă un număr impresionant de ctitorii. În ciuda tulburărilor și evenimentelor politice, vestigiile medievale păstrate sunt în număr mare cu toate că, în acest secol, ctitorii s-au orientat spre bisericile de lemn, preluând modelul celor de zid. Decorul acestor edificii este asemănător cu cel din celelalte zone ale țării, iar ctitorii principali ai

bisericilor sunt, și în acest secol, boierii locali. Autorul a considerat că o analiză generală, din punct de vedere social, economic și politic asupra monumentelor din secolele XIV–XVIII ajută cititorul la o înțelegere mai ușoară a descrierii monumentelor de la curbura Carpaților.

Repertoriul ctitoriilor aduce o contribuție viabilă istoriei medievale a Țării Românești, fiind bazat pe împletirea documentelor editate și inedite, precum și pe săpăturile arheologice. Emil Lupu realizează o fișă pentru fiecare monument în parte, structurându-le în ordine alfabetică, în funcție de materialul avut la dispoziție. Lucrarea beneficiază de o bibliografie extinsă, răspunzând nevoilor și cerințelor științifice în domeniu. Totodată, autorul recurge la o bogată argumentare a tezelor elaborate și le susține prin exemple elocvente. Gradul de noutate al lucrării este amplificat și de cele 22 de documente inedite anexate la sfârșitul lucrării.

Deși cercetarea de față este un exemplu ce poate fi urmat în cazul cercetărilor întreprinse la bisericile din alte zone, de cercetători care își îndreaptă atenția spre acest domeniu, volumului i se pot face anumite reproșuri la nivelul esteticii și tehnoredactării lucrării. Ilustrațiile și planșele inserate la finalul volumului, foarte utile, sunt prost valorificate, fiind de mărimi foarte mici. Totodată, în lucrare apar unele greșeli de tehnoredactare sau de încadrare în pagină. Amplul rezumat în limba engleză va fi desigur util specialiștilor din străinătate interesați de evoluția arhitecturii ecleziastice românești.

PETRONELA-RALUCA PODOVEI